

KS. JÓZEF DĘBIŃSKI

Z DZIEJÓW AKCJI KATOLICKIEJ

Z chwilą powstania III Rzeczypospolitej pojawiła się myśl wznowienia działalności Akcji Katolickiej z zastrzeżeniem, aby nie była ona wierną kopią tej z okresu międzywojennego. Pierwsze struktury nowego stowarzyszenia zaczęły powstawać w trzy lata po historycznym spotkaniu polskich biskupów z Janem Pawłem II w 1993 r. Papież w wydanej przez siebie w 1994 r. adhortacji *Christofideles laici* postulował, aby w Akcji Katolickiej stworzyć nowe formy organizacji i działalności, co z kolei wiązało się z formacją duchową członków tej organizacji¹. Dlatego po latach powiedział: „Macie obowiązek i prawo nieść Ewangelię, świadczyć o jej aktualności dla współczesnego człowieka i zapalać do wiary tych, którzy oddalają się od Boga”².

W roku 1996 w całej Polsce, z różną intensywnością, zaczęły powstawać diecezjalne instytuty i parafialne oddziały Akcji Katolickiej. Ukoronowaniem

Ks. dr Józef DĘBIŃSKI – Katedra Stosunków Międzynarodowych UMK w Toruniu, e-mail: jdebinski@go2.ol

¹ M. D u d a, *Akcja Katolicka? Tak!*, Częstochowa 1995, s. 6-8, 194- 201; S. A d a m s k i, *Akcja Katolicka a duchowieństwo*, Poznań 1929; t e n ż e, *Akcja Katolicka młodzieży*, Poznań 1938; t e n ż e, *Podstawy pracy stowarzyszeń Akcji Katolickiej*, Poznań 1937; t e n ż e, *Parafialna Akcja Katolicka*, Poznań 1938; t e n ż e, *Zadania Akcji Katolickiej młodzieży*, Poznań 1936; t e n ż e, *Akcja Katolicka. Zasady*, praca zbiorowa, Łódź 1990; B. B a n g h a, *W służbie Akcji Katolickiej*, Kraków 1935; H. B e d n o r z, *Udział Akcji Katolickiej w rozwiązywaniu kwestii społecznej*, Poznań 1939; A. B e r t r a m, *W służbie ideałów Akcji Katolickiej*, Poznań 1938; N. J. M o o d y, *Church and Society*, „Ateneum Kapłańskie”, 1957, nr 3, s. 477-478 (dalej cyt.: AK).

² *Audiencja dla członków Akcji Katolickiej z Polski*, „Niedziela”, nr 19, z 11 V 2003 r., s. 4.

podjętych działań były wybory statutowych władz krajowych stowarzyszenia przeprowadzone w Częstochowie podczas spotkania delegatów instytutów diecezjalnych w dniach 20-21 listopada 1998 r., w wigilię patronalnego święta Chrystusa Króla Wszechświata. Prymas Polski, kardynał Józef Glemp desygnował do funkcji prezesa panią Halinę Szydełko z diecezji rzeszowskiej, a Krajowym Asystentem Kościelnym Akcji Katolickiej ustanowił bpa Piotra Jareckiego, pod którego duszpasterską opieką stowarzyszenie rozwija się od czasu reaktywowania.

Jan Paweł II, przemawiając na spotkaniu członków Akcji Katolickiej 26 kwietnia 2003 r. w Rzymie, nawiązał do spotkania z przybyłymi dziesięć lat temu do Rzymu z okazji wizyty *ad limina* biskupami polskimi, których prosił o przywrócenie Kościołowi tej formy apostołstwa świeckich:

Dziś mogę powiedzieć, że wypełnili to zadanie, a Wy i wszyscy członkowie Akcji Katolickiej jesteście wspaniałym darem dla całej wspólnoty Ludu Bożego. Choć to niedługi odcinek czasu, jest za co dziękować. Wiem, że Akcja Katolicka w Polsce posiada już pełną strukturę organizacyjną, obejmującą rzeszę ludzi świeckich, którzy z oddaniem służą Kościołowi, odnajdując własne charyzmaty i pola osobistego zaangażowania w dzieło ewangelizacji³.

Bezpośrednio idea Akcji Katolickiej jako ruchu społecznego o charakterze międzynarodowym wyłoniła się z ruchów katolickich w krajach Europy Zachodniej, zapoczątkowanych w XVIII i XIX w. Ich celem było udzielenie wspólnej odpowiedzi przez pasterzy i wiernych na trendy sekularyzacji, które wypierały wartości chrześcijańskie z życia nowożytnego społeczeństwa. Akcja Katolicka była także próbą odczytania nowej obecności Kościoła w sercu cywilizacji naukowo-technicznej oraz w kontekście społeczeństwa uprzemysłowionego i zurbanizowanego. Jej powstanie i rozwój przyspieszyło też pojawienie się ruchu socjalistycznego, a następnie komunistycznego⁴.

Zrodzona na gruncie kościelnym idea tworzenia „wspólnej platformy celem obrony wyższych interesów religijnych i społecznych” miała za zadanie uspokojenie i jednoczenie katolików, podzielonych przez politykę na różne stronnictwa, w jeden wyższy ideał prawdziwego dobra społecznego, według zasady, że jeżeli polityka nas rozdziela, to jednoczy nas religia. Wytocznymi działaniami w dziedzinie kwestii społecznych stały się encykliki papieży: *Rerum novarum* Leona XIII (1891) i *Quadragesimo anno* Piusa XI (1931)⁵.

³ Tamże.

⁴ K. P a w l i n a, *Ewangelizacja zadaniem Kościoła*, „Słowo – Dziennik Katolicki”, 1994, nr 10, s. 4.

⁵ J. M a j k a, *Komentarz do encykliki „Centesimus annus”*, w: J a n P a w e ł II, *Centesimus annus*, Wrocław 1991, s. 121-133.

Do szczegółowych celów powstającej Akcji Katolickiej miały należeć m.in.: krzewienie oświaty chrześcijańskiej, odnowienie ducha chrześcijańskiego w rodzinie, obrona praw i wolności Kościoła, współpraca w dziedzinie szkolnictwa, dobra prasa, czystość obyczajów, chrześcijańskie rozwiązanie kwestii społecznej oraz przeniknięcie duchem chrześcijańskim całego życia publicznego⁶.

Terminu „Akcja Katolicka” po raz pierwszy użył papież Pius X w *motu proprio* z 18 grudnia 1903 r., a następnie w encyklice *Il fermo proposito* z 11 lipca 1905 r. Zainspirował on powstanie różnorodnych organizacji laickich i dawał im praktyczne wskazania do działania. Za faktycznego ojca Akcji Katolickiej uważa się jednak papieża Piusa XI, zwanego „papieżem Akcji Katolickiej”. To właśnie jego encyklika *Ubi arcano Dei* z 23 grudnia 1922 r. oraz list *Quae nobis* z 13 listopada 1928 r., adresowany do kard. wrocławskiego A. Bertrama, dały formalny początek Akcji Katolickiej, jej narodzinom i rozwojowi w różnych krajach⁷.

Akcja Katolicka była organizacją centralistyczną, opierającą się na jednolitym dla całego kraju statucie. Najpopularniejszą kościelną jej definicją jest określenie Piusa XI zawarte w liście do R. Steenbergh-Engeringh, przewodniczącej Międzynarodowej Unii Kobiet Katolickich:

Akcja Katolicka jest udziałem świeckich w apostołstwie Kościoła katolickiego dla obrony zasad religijnych i moralnych oraz dla rozwoju zdrowej i pożytecznej akcji społecznej pod przewodnictwem hierarchii kościelnej, niezależnie i ponad wszystkie partie polityczne, celem odnowienia życia katolickiego w rodzinie i społeczeństwie⁸.

Tak więc – zdaniem papieża – Akcja Katolicka polega na uczestnictwie świeckich wiernych w apostołacie hierarchicznym Kościoła. Jej celem było odrodzenie życia społeczeństwa według zasad katolickich w rodzinie i społeczeństwie. Miało się ono dokonywać przez chrystianizację każdej dziedziny życia. W tym ujęciu przedmiotem działalności Akcji Katolickiej miało być kształtowanie życia według zasad wiary, najpierw wśród członków Kościoła,

⁶ L. C i v a r d i, *Podręcznik Akcji Katolickiej*, t. I, „Zasady”, Poznań 1933, s. 287, 309; „Ruch Katolicki”, 1933, nr 7, s. 301; tamże, 1931, nr 5, s. 145.

⁷ P i u s X I, *List do kard. A. Bertrama o Akcji Katolickiej*, Lublin 1929.

⁸ S. B r o s s, *Akcja Katolicka a Polska*, list J. E. Ks. kardynała stanu Gasparriego do J. E. Ks. kardynała Hlonda, prymasa Polski, z 10 IV 1929 r., Poznań 1929, s. 5: „Biuletyn Akcji Katolickiej archidiecezji warszawskiej”, 1932, nr 3-4, okł. I; S. B r o s s, *Akcja Katolicka a Polska*, Poznań 1929; t e n ż e, *Pius XI o Akcji Katolickiej*, Poznań 1930; t e n ż e, *Akcja Katolicka według orzeczeń Stolicy Apostolskiej*, t. I-II, Poznań 1930; t e n ż e, *Akcja Katolicka na I Krajowym Kongresie Eucharystycznym w Poznaniu*, Poznań 1933.

a potem u niewierzących, zaś podmiotem tej organizacji miały być poszczególne organizacje. Jeśli chodzi o środki działania, miały być one dostosowane do zróżnicowanych sytuacji i możliwości ludzkich. Co zaś tyczy się metody, to było nią ściśle współdziałanie z kierownictwem hierarchii kościelnej⁹.

W okresie międzywojennym ukształtowały się zasadniczo dwa modele Akcji Katolickiej: włoski, kładący nacisk na organizację stanową (4 stany, kolumny: mężczyzn, kobiet, młodzieży męskiej i młodzieży żeńskiej), rozwijający się we Włoszech, Holandii, Polsce, Hiszpanii, a także w Ameryce Łacińskiej (gdzie Akcja Katolicka miała charakter masowy) oraz francusko-belgijski, skupiający katolików świeckich według zasady pochodzenia środowiskowego (środowisko wiejskie, miejskie, szkolne, uniwersyteckie)¹⁰.

Nie ulega wątpliwości, że Akcja Katolicka przyczyniła się do wielkiej wiosny chrześcijańskiej. Na pewno odznaczała się silnym udziałem świeckich w życiu Kościoła oraz zapoczątkowała szczególną formę stowarzyszeniową, pozwalającą wzrastać i umacniać się wspólnocie chrześcijańskiej¹¹.

Musiało jednak upłynąć kilka lat, zanim Akcja Katolicka została zaszczerpiona na polskiej ziemi. Jej koncepcja została wypracowana w dużym stopniu poprzez konfrontację z doświadczeniami Akcji Katolickiej w innych krajach, w których została już wcześniej zorganizowana i uzyskała akceptację¹².

W Polsce przedwojennej odnotować należy dwa etapy organizacji Akcji Katolickiej: wstępny – z istniejących organizacji i stowarzyszeń stworzono Ligę Katolicką (1926) oraz drugi: formalne powołanie Akcji Katolickiej według modelu włoskiego, opartego na 4 kolumnach: kobiet, mężczyzn, młodzieży męskiej i żeńskiej (1930).

⁹ B. K u m o r, *Historia Kościoła*, t. VIII, Lublin 2001, s. 406-408; *Słownik Katolickiej Nauki Społecznej*, Warszawa 1993, s. 12-13; Cz. S t r z e s z e w s k i, *Kościół a zagadnienia społeczno-gospodarcze*, w: *Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce*, t. III, Lublin 1969, s. 400-401.

¹⁰ S. W y s z y ń s k i, *Główne typy Akcji Katolickiej za granicą*, Lublin 1931, s. 10-11; *Pielgrzymka Jana Pawła II do Polski*, Poznań–Warszawa 1979, s. 192. Niekiedy wyróżnia się nawet cztery modele organizacyjne Akcji Katolickiej: włoski, francusko-belgijski, federacyjny (Filipiny) i niemiecki.

¹¹ Cz. S t r z e s z e w s k i, *Naród i państwo w nauczaniu społecznym księdza prymasa Stefana Wyszyńskiego*, „Chrześcijanin w świecie”, 1976, nr 6.

¹² W. M y s ł e k, *Kościół katolicki w Polsce w latach 1918-1939*, Warszawa 1966, s. 251; Cz. S t r z e s z e w s k i, *Katolicka nauka społeczna*, „Znaki Czasu”, [Paryż] 1987, nr 612, s. 33-40.

Liga Katolicka jako ruch społeczno-religijny organizowała się na różnych zasadach i wykształciła się w dwóch typach: poznańskim i warszawskim¹³. Typ poznański, który nie miał jednolitego charakteru, dominował na terenach byłego zaboru pruskiego i austriackiego; nastawiony był na bieżące oddziaływanie na społeczeństwo poprzez m.in. organizowanie zjazdów i wieców i miał na celu poszerzenie zaplecza społecznego Kościoła katolickiego w Polsce. Tego typu liga działała na podstawie istniejących już organizacji i katolickich stowarzyszeń świeckich, jak: sodalicje mariańskie, bractwa, tercjarstwo i kółka różańcowe, Apostolstwo Modlitwy¹⁴.

Choć do planowego organizowania akcji społecznej na ziemiach polskich przystąpili biskupi dopiero w niepodległej Polsce, to ich działania poprzedziła inicjatywa sekretarzy generalnych trzech organizacji z archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej: Związku Towarzystw Młodzieży, Związku Katolickich Towarzystw Robotników Polskich i Związku Katolickich Stowarzyszeń Kobiet Pracujących, którzy 21 lutego 1919 r. wystąpili do Episkopatu Polski z memoriałem wskazującym na potrzebę unifikacji pracy społecznej w całej Polsce¹⁵. Episkopat zebrany na konferencji w Warszawie (12-14 marca 1919) postanowił we wszystkich diecezjach organizować, na wzór archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej, młodzież męską (14-21 lat), robotników oraz kobiety starsze i młodsze. Ustalono, że najpierw tworzone będą koła parafialne (stowarzyszenia), następnie związki diecezjalne i ogólne zjednoczenia związków diecezjalnych. Dla każdego z trzech zjednoczeń przewidziano osobne pisma, wydawane przez centralę w Poznaniu. Na delegata do spraw społecznych biskupi wybrali prymasa E. Dalbora¹⁶.

¹³ J. G a w l i n a, *Cele i sposoby działania Ligi Katolickiej*, „Dziennik Zjazdowy”, 1926, nr 7, s. 4.

¹⁴ Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie, Archiwum Prymasa Polski I 111a, nr 5 (dalej cyt.: AAG APP). Protokół obrad; tamże, nr 132, s. 50, Sprawa Społeczna; tamże, I 111b, Kard. Dalbor do ks. Borkowskiego 8 III 1924; AAG Akta Kurii Metropolitalnej 222 (dalej cyt.: AKM) Ustawa Ligi Katolickiej Archidiecezji Gnieźnieńskiej i Poznańskiej; *Encyklopedia historii Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1999, s. 191; Akta Kurii Diecezji Siedleckiej. Dział III, nr 35, t. X (dalej cyt.: AKDS). Protokół zjazdu 28 V – 3 VI 1921, s. 37; *Statut Ligi Katolickiej dla Archidiecezji Lwowskiej*, Lwów 1921.

¹⁵ W. A d a m s k i, *Jak zakładać Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej*, Poznań 1927, s. 7; t e n ż e, *Sprawozdanie Związku Młodzieży Polskiej w Poznaniu za rok 1928*, Poznań 1929, s. 5; *Pamiętnik III Śląskiego Zjazdu Katolickiego*, Katowice 1924, s. 5-63.

¹⁶ R. B e n d e r, *Katolicka myśl i działalność społeczna w Polsce w XIX i XX wieku (stan badań)*, w: *Z dziejów katolicyzmu społecznego*, Lublin 1987, s. 9-53; J. P e l c z a r, *Orędzie do duchowieństwa*, „Kronika Diecezji Przemyskiej”, 1919, nr 19, s. 63-64 (dalej cyt.: KDP).

Powstanie Ligi Katolickiej, tak jak później Akcji Katolickiej, było reakcją na wzrost nastrojów liberalnych i postępującą liberalizację życia społecznego. Zasadniczym jej celem było uświadomienie i pogłębienie zasad katolickich w życiu publicznym oraz wychowanie katolików czynu, którzy broniliby Kościoła. Projektowana akcja socjalna wykluczała politykę i miała na celu wychowanie dobrych obywateli. Zadaniem Ligi Katolickiej miało być organizowanie zjazdów diecezjalnych, wieców parafialnych, popularyzowanie wydawnictw i prasy kościelnej. Jeśli chodzi o życie publiczne to organizacja ta miała się zajmować przede wszystkim akcją antysocjalistyczną, sprawami szkolnictwa i życia rodzinnego¹⁷.

Statut dla powstałej na zjeździe episkopatu w Gnieźnie (26-30 sierpnia 1919) Ligi opracował prezes Związku Kapłanów „Unitas” ks. Józef Prądyński. W myśl statutów Liga Katolicka była organizacją zrzeszającą katolików obojga płci, po ukończeniu 21 roku życia, dla „uświadomienia religijnego, wprowadzania i stosowania zasad katolickich w życiu oraz obrony interesów Kościoła”. W statutach wyraźnie podkreślono, że jest organizacją apolityczną i pozostawia swoim członkom swobodę zapatrywań politycznych i należenia do jakiegokolwiek stronnictwa politycznego, byleby jego zasady były zgodne z zasadami Kościoła katolickiego¹⁸.

Zasadniczym warunkiem, od którego uzależniony był rozwój tej organizacji, była współpraca ludzi świeckich z duchowieństwem. Podstawową komórką organizacyjną była Parafialna Liga Katolicka, do której zadań należało m.in. pogłębianie znajomości prawd i zasad katolickich wśród członków oraz wdrażanie ich do czynnego apostołstwa, organizowanie katolickich wieców parafialnych, popieranie prasy, wydawnictw i organizacji katolickich, przeciwstawianie się propagandzie sekciarskiej, roztaczanie opieki nad wychodźstwem¹⁹.

Na czele Parafialnej Ligi Katolickiej stał zarząd wybrany na walnym zebraniu na okres trzech lat. Składał się on z przewodniczącego, sekretarza,

¹⁷ *Pamiętnik III Śląskiego Zjazdu Katolickiego*, Katowice 1924, s. 5-6, 13-14, 52, 63 n.; S. W y s z y Ń s k i, *Na temat Ligi Katolickiej*, „Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej”, 21(1927), s. 111-118 (dalej cyt.: KDKK). W tym okresie dość nikły był wpływ Kościoła na warstwy rządzące, a sposób myślenia wiernych często daleki od katolickiego.

¹⁸ AAG AKM, s. 222, Ks. Prądyński do kard. Hlonda 11 III 1927; AAG Akta Hlondiana, t. VI, cz. 24, s. 98-99, 154-155 (dalej cyt.: AH); tamże, cz. 26, s. 21 i 191; *Statut Ligi Katolickiej diec. krakowskiej* § 3, „Pax Christi”, 1926, nr 5, s. 8; J. U r b a n, *Wartości katolicyzmu przy budowie społecznego i narodowego życia*, „Przegląd Powszechny”, 1921, nr 151-152, s. 217; t e n ż e, *Nauki krwawych dni*, „Przegląd Powszechny”, 1922, nr 510.

¹⁹ J. N o w a c k i, *Archidiecezja poznańska w granicach historycznych i jej ustrój*, Poznań 1964, s. 752; *Krótkie dzieje*, „Liga Katolicka”, 1(1920), nr 3, s. 19-20.

skarbnika i od 2 do 8 ławników. Do zarządu wchodził też delegat biskupi, którym zazwyczaj był rządcą parafii lub jego zastępca. Wewnętrzną strukturę organizacyjną uzupełniały: komisja rewizyjna i sąd honorowy, wybierane na walnym zebraniu.

Parafialne Ligi Katolickie tworzyły związek pod nazwą Diecezjalna Liga Katolicka. Do jego zadań należało zakładanie Lig Parafialnych, nadawanie im jednolitego kierunku pracy, organizowanie diecezjalnych zjazdów katolickich, czuwanie nad duchem szkolnictwa i ustawodawstwa, współdziałanie z innymi organizacjami katolickimi. Władze organizacyjne Diecezjalnej Ligi Katolickiej tworzyły: 1. protektor związku, czyli miejscowy biskup, który zatwierdzał ustawy, mianował sekretarza generalnego i czuwał, aby działalność Ligi była zgodna z ustawami i dyrektywami Kościoła, 2. walne zebranie delegatów Parafialnych Lig Katolickich, 3. zarząd główny składający się z prezesa, wiceprezesa, skarbnika, dziewięciu radnych, sekretarza generalnego i mianowanego przezeń kierownika biura, 4. komisja rewizyjna, 5. sąd honorowy. Do zadań zarządu głównego należało organizowanie biur i wydziałów do poszczególnych zadań, np. organizacji i propagandy, skarbowego, szkolnego, wychowania publicznego, prasowego, itp. Prezes i sekretarz generalny Diecezjalnej Ligi Katolickiej reprezentowali związek wobec władz duchownych i świeckich²⁰.

Pierwszą Ligę Katolicką utworzył kard. E. Dalbor w Poznaniu 21 marca 1920 r. (statut zatwierdził 1 kwietnia 1920); później tworzone ligi w innych ośrodkach archidiecezji gnieźnieńsko-poznańskiej, chełmińskiej i lwowskiej (od 1921), a od 1926 r. także na terenach zaboru rosyjskiego²¹.

Należy zauważyć, że w pierwszej fazie Ligi Katolickie nie miały jednolitego charakteru, co było echem partykularnych tendencji, które występowały w różnych dzielnicach kraju. Mimo powstania więc jednolitego państwa czynniki te działały odśrodkowo. Tego typu Liga dążyła do doraźnego oddziaływania na masy i opinię społeczną, czego wyrazem jest raczej jej powierzchowny styl pracy. Nie ulega wątpliwości, że czynnikiem, który zaważył na słabości wewnętrznej konsolidacji tej organizacji kościelnej w Polsce, był brak stabilizacji administracji kościelnej. Dopiero zawarcie konkordatu w 1925 r. stworzyło warunki dla silniejszej konsolidacji wewnętrznej Kościoła. Sprzyjały też temu zaistniałe przemiany po przewrocie majowym. Stając wobec silnej, scentralizowanej władzy państwowej, Kościół musiał sam stworzyć silną i scentralizowaną własną organizację społeczną, mogącą skutecznie

²⁰ W y s z y ń s k i, *Na temat Ligi Katolickiej*, s. 111-118.

²¹ „Miesięcznik Kościelny”, 35(1920), nr 23; tamże, 38(1923), s. 7-16.

konkurować czy pertraktować z państwem, czego wyrazem jest warszawski typ Ligi Katolickiej²².

Początek Ligom Katolickim typu warszawskiego powstałego na wzór włoskiej Akcji Katolickiej, na terenie byłego zaboru rosyjskiego, dał Ogólnopolski Zjazd Katolicki w Warszawie w dniach 28-30 VIII 1926 r.²³ Typ warszawski miał bardziej formę apostołatu świeckich. Decydujący wpływ na ten nowy charakter Ligi Katolickiej miał zawarty konkordat, wydarzenia majowe i wytyczne, które płynęły z Watykanu. Podstawą jego działalności były cztery organizacje: Stowarzyszenie Mężów Katolickich (SMK), Stowarzyszenie Kobiet Katolickich (SKK), Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej Męskiej (SMPM) i Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej Żeńskiej (SMPŻ). Poza tymi organizacjami do Ligi mogły wejść inne stowarzyszenia katolickie już istniejące, z wyjątkiem partii politycznych i organizacji związkowych²⁴.

Na szczeblu parafialnym władzami Ligi była Rada Parafialna, składająca się z prezesów poszczególnych organizacji i Zarząd Parafialny, do którego wchodził także proboszcz jako delegat ordynariusza. Zarząd Parafialny kierował działalnością Ligi, zarządzał jej funduszami i reprezentował ją wobec władz zwierzchnich. Władze Ligi Diecezjalnej tworzył Zarząd Diecezjalny, Rada Diecezjalna (prezysi lub zastępcy prezesów poszczególnych organizacji, członkowie Zarządu Diecezjalnego) oraz Zgromadzenie Diecezjalne, składające się z delegatów związków lub organizacji, członków Zarządu i Rady Diecezjalnej oraz delegata ordynariusza²⁵.

W Lidze Katolickiej zrzeszone były elity katolickie rekrutujące się z duchowieństwa, ziemiaństwa, przemysłowców oraz masy członkowskie ze środowisk: chłopskiego, mieszczańskiego i w niewielkim stopniu ze środowiska robotniczego²⁶. Najliczniejszą grupę w stowarzyszeniach młodzieżowych

²² M y s ł e k, *Kościół katolicki*, s. 276-277, 284; A. M y t k o w i c z, *Akcja Katolicka u podstaw i w praktyce*, Lwów 1929, s. 49-50.

²³ *Statut Ligi Katolickiej Archidiecezji Warszawskiej*, „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie”, 17(1927), s. 66, 169-178; A. K a k o w s k i, *Z niewoli do niepodległości*, t. I, Warszawa 1930, s. 583.

²⁴ *Kurs instrukcyjny Ligi Katolickiej w Warszawie*, Warszawa 1927, s. 121.

²⁵ A. K a k o w s k i, *List pasterski o Lidze Katolickiej*, „Polak-Katolik” z 13 II 1927, s. 2-3; *Statut Ligi Katolickiej diecezji lubelskiej*, „Wiadomości Diecezji Lubelskiej”, 1926, nr 2, s. 1; W. K r y n i c k i, *Kurs instrukcyjny Ligi Katolickiej we Włocławku*, „Kronika Diecezji Włocławskiej”, 21(1927), s. 162-163, (dalej cyt.: KDK).

²⁶ *Statut Ligi Katolickiej diecezji lubelskiej* § 2, „Wiadomości Diecezji Lubelskiej”, 9(1927), s. 33; A. S z a f r a ń s k i, *Diecezja kielecka w XX wieku*, w: *Księga jubileuszu stulecia diecezji kieleckiej (1883-1983)*, Kielce 1986, s. 314.

stanowiła młodzież chłopska. Niewiele było młodzieży robotniczej i inteligentkiej. Liga Katolicka opowiadała się za ustanowieniem w państwie systemu korporacyjnego według społecznych założeń encyklik papieży, za wyznaniową szkołą i katolickim prawodawstwem, zwalczała partie lewicowe, masonerię i wolnomyślicielstwo. Corocznie Liga Katolicka organizowała Zjazdy Katolickie (odbyły się w: Warszawie, Tczewie, Katowicach, Płocku, Krakowie, Poznaniu) i „Dni Katolickie”. Urządzała odczyty i wykłady w różnych miastach²⁷. Dla realizowania zadań odprawiano wspólne msze św. i zachęcano do udziału w rekolekcjach. Ważną rolę w formacji członków spełniały czasopisma, m.in.: „Liga Katolicka”, „Przyjaciel Młodzieży”, „Młoda Polska”, „Kierownik Młodzieży”, „Dziś i Jutro”, „Róża Duchowna”, „Gazeta Kościelna”, „Przewodnik Społeczny”, „Młody Robotnik”, „Głos Eucharystyczny”, „Goniec Częstochowski”, „Pod Znakiem Maryi”, „Młody Polak”, „Posiew”, „Przegląd Katolicki”, „Gość Niedzielny”, „Przegląd Historyczny”, „Apostolstwo Chorych”, „Roczniki Katolickie”, „Wiara i Życie”, „Słowo Kujawskie”, „Kurier Narodowy”, „Przegląd Katolicki”, „Przegląd Powszechny”, „Apostolstwo Chorych”.

Lata 1926-1929 nie przyniosły Kościołowi większych sukcesów jeśli chodzi o stworzenie masowej organizacji katolickiej. Powodów takiego stanu rzeczy dopatrywano się w słabym zapleczu organizacyjnym. Zaistniała więc konieczność nadania tej organizacji konkretnych form. Dlatego pojawiła się myśl reorganizacji Ligi Katolickiej²⁸.

Zwrotnym wydarzeniem w historii Ligi Katolickiej było powołanie we wrześniu 1928 r. przez konferencję Episkopatu specjalnej Komisji Episkopatu ds. Akcji Katolickiej, w skład której weszli: kard. A. Hlond jako przewodniczący, kard. A. Kakowski, metropolici: A. S. Sapieha i A. Szeptycki oraz od 1930 r. bp S. Adamski. Do stycznia 1929 r. przygotowano tymczasowy projekt ustroju Akcji Katolickiej oparty na statutach opracowanych przez bp. S. Adamskiego. Decyzję utworzenia Akcji Katolickiej przyspieszył list Sekretarza Stanu kard. P. Gaspariego z 10 kwietnia 1929 r. do kard. A. Hlonda, w którym podkreśla rolę i konieczność powołania Akcji Katolickiej. Dlatego

²⁷ KDKK 13(1919), s. 91-92, 357-358; P. Z a ł u s k a, *Kurs społeczno-organizacyjny w Poznaniu*, tamże, 13(1919), s. 183-187; 14(1920), s. 59-60, 89-91; 15(1921), s. 18-20; 17(1923), s. 12, 42-46; *Protokół obrad zjazdu diecezjalnego ks. dziekanów i delegatów w dniu 9 i 10 I 1923 r.*, tamże, 20(1926), s. 136-146; *Liga Katolicka*, tamże, s. 206-207, 231-232, 314-316; *Program VII Zjazdu Katolickiego w Poznaniu*, tamże, s. 337-338.

²⁸ M y s ł e k, *Kościół katolicki*, s. 287; S. Ż e l a z o w s k i, *Jak zakładać i prowadzić Stowarzyszenia Kobiet i Mężczyzn Katolickich*, Warszawa 1931, s. 1.

decyzję o formalnym utworzeniu Akcji Katolickiej w Polsce podjęła najbliższa konferencja Episkopatu, która odbyła się w dniach 28-30 kwietnia 1930 r. w Poznaniu.

Powołana do istnienia Akcja Katolicka miała charakter centralistyczny, wzorowany na modelu włoskim, stanowym, uważanym wówczas za idealny. Opracowany *Statut*, który jako jedyny obok włoskiego, został zatwierdzony najwyższym autorytetem Piusa XI w dniu 27 listopada 1930 r., stał się podstawą do tworzenia zarówno swoistego sztabu generalnego, jak i do powstawania Akcji Katolickiej w poszczególnych diecezjach. W myśl statutu konstytucyjnego Akcji Katolickiej rolę ośrodków dyspozycyjnych pełniły instytuty. I tak kardynał August Hlond 24 listopada 1930 r. ustanowił Naczelny Instytut Akcji Katolickiej w Poznaniu (NIAK), w skład którego wchodził: naczelny asystent kościelny, prezes mianowany przez Komisję Episkopatu do Spraw Akcji Katolickiej oraz dyrektor i sekretarz. Organem doradczym i wnioskodawczym NIAK była Naczelna Rada, którą stanowili: naczelny asystent kościelny, prezes NIAK, delegaci DIAK, delegaci związków i stowarzyszeń Akcji Katolickiej oraz przedstawiciele stowarzyszeń pomocniczych. Pierwszym dyrektorem NIAK został bp śląski Stanisław Adamski, po nim funkcję tę objął ks. S. Bross (od listopada 1930 do kwietnia 1938 r), a następnie ks. F. Marlewski. Świeckim prezesem został Adolf Bniński (1930-1938). Oprócz nich został także wyznaczony naczelny asystent kościelny w osobie bp. Walentego Dymka²⁹. Funkcje dyrektorów, sekretarzy lub asystentów kościelnych w powstałej Akcji Katolickiej pełnili m.in. księża: J. Kłos, F. Machay, W. Adamski, J. Zieja, F. Kotowski. We Lwowie powstał nawet Instytut Generalny Akcji Katolickiej Kościoła greckokatolickiego, który wydawał swój własny periodyk. Utworzono też Akcję Katolicką w wojsku³⁰.

Na patrona Akcji Katolickiej wybrano św. Wojciecha, a świętem patronalnym, obchodzonym co roku, miała być uroczystość Chrystusa Króla. Od 1931 r. Centrala zaczęła wydawać oficjalny organ prasowy Akcji Katolickiej, miesięcznik „Ruch Katolicki”³¹. W imieniu episkopatu nad całokształtem

²⁹ *Statut konstytucyjny i regulaminowy Akcji Katolickiej w Polsce*, Poznań 1930; P. G a s p a r r y, *Akcja Katolicka a Polska*, Poznań 1939; A. S z a l, *Duchowieństwo diecezji przemyskiej o. ł. W latach 1918-1939*, „Premisla Christiana”, 3(1989/90), s. 152; J. Z w i ą z e k, *Dzieje diecezji częstochowskiej w okresie II Rzeczypospolitej*, Częstochowa 1990, s. 258-260.

³⁰ R. N i p a r k o, *Akcja Katolicka*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. I, Lublin 1995, k. 227-233; Cz. K a c z m a r e k, *Podstawy i organizacja Akcji Katolickiej*, Warszawa 1930; P. G a s p a r r y, *Akcja Katolicka a Polska*, Poznań 1939; „Pracownik Polski”, nr 43 z 27 X 1929 r.

³¹ Pismo miesięcznik „Ruch Katolicki” zaczęło się ukazywać w styczniu 1931 r.

spraw związanych z Akcją Katolicką czuwała wyżej wspomniana Komisja Episkopatu ds. Akcji Katolickiej, która miała władzę mianowania jej prezesa.

Po takim odgórnym utworzeniu Centrali ordynariusze poszczególnych diecezji w latach 1930-1932 zaczęli tworzyć Diecezjalne Instytuty Akcji Katolickiej (DIAK), z wyjątkiem diecezji warszawskiej i śląskiej, gdzie powstały tylko sekretariaty Akcji Katolickiej (w diecezji śląskiej do 1934 r. zadania Akcji Katolickiej spełniała tzw. Misja Wewnętrzna, utworzona z pomocniczych organizacji Akcji Katolickiej).

Ośrodkiem kierowniczym na szczeblu diecezjalnym był powołany przez ordynariusza Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej (DIAK), w skład którego wchodził: diecezjalny asystent kościelny, prezes i sekretarz; jego organem doradczym była Diecezjalna Rada Akcji Katolickiej, którą stanowili: diecezjalny asystent kościelny, prezes, sekretarz, delegaci stowarzyszeń oraz przedstawiciele stowarzyszeń pomocniczych, powołani przez ordynariusza. Wszystkie istniejące organizacje (Liga Katolicka i inne) do 1934 r. związane organizacyjnie z Akcją Katolicką. Kryterium ich zaszeregowania była decyzja ordynariusza potwierdzająca więź organizacyjną i statutową z władzami kościelnymi³².

W ośrodkach, gdzie dotąd nie było organizacji, powołano nowe (Stowarzyszenie Mężów Katolickich, Stowarzyszenie Niewiast Katolickich, Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej Męskiej i Żeńskiej, Stowarzyszenie Robotników Katolickich i Stowarzyszenie Polskich Akademików Katolików).

Podstawową komórką Akcji Katolickiej w terenie była Parafialna lub Dekanalna Akcja Katolicka (PAK i DAK)³³. Do zarządu PAK wchodził asystent kościelny (przeważnie proboszcz), prezes zatwierdzony przez DIAK na wniosek dziekana lub proboszcza, wiceprezes, sekretarz oraz – jako członkowie zarządu – prezesi stowarzyszeń Akcji Katolickiej i przedstawiciele stowarzyszeń pomocniczych, które składały się z naczelnego asystenta kościelnego, prezesa, dyrektora i sekretarza³⁴. Z kolei w skład zarządu terenowego wchodził asystent kościelny (proboszcz), prezes, wiceprezes, sekretarz, a członkami zarządu byli prezesi stowarzyszeń wchodzących w skład Akcji Katolickiej i przedstawiciele organizacji pomocniczych³⁵.

³² *Statuty stowarzyszeń Akcji Katolickiej*, Poznań 1934, s. 52; L. J a r o s z, *Pius XI – papież Akcji Katolickiej*, Poznań 1933.

³³ S. A d a m s k i, *Parafialna Akcja Katolicka*, Poznań 1938, s. 33.

³⁴ N i p a r k o, *Akcja Katolicka*, k. 230-231.

³⁵ S. W i l k, *Episkopat Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918-1939*, Warszawa 1992, s. 243-251; W. D e p t u ł a, *Akcja Katolicka a organizacje kościelne*, Poznań 1933;

Drugim członem w strukturze Akcji Katolickiej były organizacje w skali ogólnokrajowej, zrzeszające stowarzyszenia z całej Polski, jak: KZM, KZK, KZMM, KZMŻ. Organem kierowniczym każdej z tych organizacji był zarząd złożony z prezesa i dyrektora, mianowanych przez episkopat, oraz trzech członków z wyboru. Episkopat reprezentowany był przez asystenta kościelnego. Na terenie diecezji istniały stowarzyszenia: Katolickie Stowarzyszenie Mężów (KSM), Katolickie Stowarzyszenie Kobiet (KSK), Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej (KSMM) i Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej (KSNŻ). Funkcję kierowniczą w stowarzyszeniu pełnił zarząd, w skład którego wchodził: prezes i sekretarz generalny, mianowani przez ordynariusza, ich zastępcy oraz trzech członkowie z wyboru; ordynariusza reprezentował asystent kościelny³⁶.

Łącznikiem między instytucjami a stowarzyszeniami były: Rada Naczelna i Rady Diecezjalne Akcji Katolickiej. W parafiach istniały oddziały, w których działalność była prowadzona przez zastępy i sekcje zrzeszające członków o wspólnych zainteresowaniach. Oddziały w obrębie dekanatów tworzyły okręgi. Warto zauważyć, że największe uprawnienia spośród członków kierownictwa Akcji Katolickiej mieli asystenci kościelni, którzy mogli zawieszać wykonanie uchwał zarządów w wypadkach dotyczących wiary i moralności. Uprawnienia asystentów kościelnych regulowała instrukcja Episkopatu Polski z 1935 r.

Do 1934 r. istniał pewien pluralizm w diecezjach, gdy chodzi o przynależność do Akcji Katolickiej poszczególnych zrzeszeń i organizacji dotychczas istniejących samodzielnie. Jednakże zwołany przez NIAK krajowy zjazd kierownictwa Akcji Katolickiej, który odbył się w Krakowie w dniach 5-6 lutego 1934 r., postanowił przeprowadzić unifikację stowarzyszeń wchodzących w skład Akcji Katolickiej, a episkopat w dniu 19 czerwca 1934 r. na sposób włoski ujedynolicił ją, włączając do niej wszystkie dotychczas istniejące organizacje oraz ustanawiając jej cztery kolumny: Katolicki Związek Mężów (KZM) z siedzibą w Warszawie (w 1936 r. liczył 111 404 członków), Katolicki Związek Kobiet (KZM) z siedzibą w Krakowie (tymczasowo w Poznaniu, w 1936 r. liczył 151 362 osoby), Katolicki Związek Młodzieży Męskiej (KZMM w 1936 r. liczył 113 100 osób) i Katolicki Związek Młodzieży Żeń-

t e n ż e, *Akcja Katolicka a chrześcijański ruch robotniczy w Polsce. Próba rozwiązania*, Lublin 1934.

³⁶ Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie, Archiwum Prymasa Polski (dalej cyt.: AAG APP) I 105, nr 116, Protokoły posiedzeń z 17 XII 1934, 15 I 1935; AAG APP I, Protokoły Komisji Prawnej z 20 II 1935, 5 IX 1935; W i l k, *Episkopat Kościoła*, s. 261-265.

skiej (KZMZ – 143 700 członkiń) z siedzibą w Poznaniu. Związki te działały na terenie całego kraju, zrzeszając odpowiednie koła z poszczególnych diecezji i parafii. Posiadały one centralę krajową, centralę diecezjalną, okręgi dekanalne i oddziały parafialne, które dzieliły się na sekcje. Na każdym szczeblu organizacji stowarzyszenia obecny był asystent kościelny³⁷.

Instrukcja Episkopatu Polski z 5 grudnia 1933 r. uregulowała współpracę między pomocniczymi i właściwymi stowarzyszeniami Akcji Katolickiej, polecając, by stowarzyszenia pomocnicze w swej działalności apostołskiej dostosowały się do jej programów. Za stowarzyszenia pomocnicze uważano sodalicje mariańskie, bractwa, trzecie zakony, Apostolstwo Modlitwy i kółka różańcowe³⁸.

Próby dalszej modyfikacji organizacyjnej Akcji Katolickiej usiłujące wprowadzić zróżnicowanie środowiskowe podejmowano od 1934 r. I tak na przykład, na zjeździe związkowym KZK przyjęto wnioski o utworzeniu przy centrali krajowej – Komisji do Spraw Zawodowych; wyodrębniły się oddziały (wiejskie i miejskie), myślano też o zakładaniu referatów i sekretariatów robotniczych. Zapowiedzią zmian organizacyjnych środowiskowych były konferencje programowe z 1938 r. Zarządu KZMM w Częstochowie i w Poznaniu, które na życzenie episkopatu postanowiły powołać referat wiejski i miejsko-robotniczy. Urzeczywistnieniu tych planów przeszkodziła wojna. Podobne tendencje do tworzenia odrębnych organizacji pojawiły się wśród inteligencji, co spotkało się ze sprzeciwem hierarchii kościelnej³⁹.

Polska Akcja Katolicka była dość skomplikowana i rozbudowana. Składała się z jednej strony z instytutów, a z drugiej ze stowarzyszeń. Każde z nich posiadało własny regulamin i statut, a współpraca między nimi miała dokonywać się w centrali krajowej na płaszczyźnie Rady Diecezjalnej, a później w parafii na forum Zarządu Parafialnego Akcji Katolickiej. Należy zauważyć, że zasadniczym celem instytutów było raczej kierowanie i koordynowanie, gdy tymczasem zrzeszenia były bezpośrednim narzędziem apostołskiego działania⁴⁰.

³⁷ *Statuty i regulaminy stowarzyszeń Akcji Katolickiej*, Poznań 1934.

³⁸ W. J e l o n e k, *Organizacja Akcji Katolickiej w Polsce*, Włocławek 1934; W. D e p t u ł a, *Akcja Katolicka a organizacje kościelne*, Poznań 1933.

³⁹ W. P a d a c z, *Prawno-organizacyjne zagadnienia Akcji Katolickiej w świetle uchwał synodu*, Poznań 1938; E. G r z y m a ł a, *Akcja Katolicka a prawo kościelne*, AK 41(1938), s. 275-284.

⁴⁰ S. B r o s s, *Akcja Katolicka według orzeczeń Stolicy Apostolskiej*, t. I-II, Poznań 1929; t e n ż e, *Pius XI a Akcja Katolicka*, Poznań 1930; W. G r a n a t, *Podstawy dogmatyczne Akcji Katolickiej*, AK 33(1934), s. 19-33.

Sam sposób kształtowania się Akcji Katolickiej w Polsce pokazuje, że z jednej strony była ona organizacją w wysokim stopniu scentralizowaną, z drugiej zaś odgórnie włączono w jej strukturę organizacje już istniejące i posiadające swoje własne tradycje i osiągnięcia. Naturalną jest więc rzeczą, że taki stan prowadził do pewnych napięć.

Należy też zauważyć, że wraz z ustanowieniem czterokolumnowego podziału wiele stowarzyszeń znalazło się poza Akcją Katolicką, chociaż *Statut* przewidywał jakiś rodzaj związku czy współdziałania z nimi. Szerokie kompetencje asystenta kościelnego były jakimś obciążeniem, chociaż chronił on od wypaczeń, wskutek słabej stosunkowo formacji katolików świeckich na tym etapie działania.

Trzeba pamiętać, że w Akcji Katolickiej zrzeszone były elity katolickie rekrutujące się głównie z duchowieństwa, ziemiaństwa, przemysłowców, oraz masy członkowskie ze środowisk: chłopskiego, mieszczańskiego i w niewielkim stopniu robotniczego.

Nie ulega wątpliwości, że znaczny wpływ na działalność Akcji Katolickiej miała arystokracja i ziemiaństwo, np. w diecezji warszawskiej i przemyskiej przyjęto do Akcji Katolickiej organizacje ziemiańskie. Te ostatnie piastowały w NIAK i DIAK różne urzędy.

Realizując zadania, jakie zakładała Akcja Katolicka, organizowano wspólne msze św. oraz rekolekcje otwarte, półzamknięte i zamknięte. W tym celu założono ośrodki rekolekcyjne, m.in. u jezuitów we Lwowie i Dziedzicach, w Diecezjalnym Domu w Kokoszycach na Śląsku i u salwatorianów w Trzebini. Pogłębianiu wiedzy religijnej służyły kwadransy ewangeliczne lub katechizmowe podczas zebrań stowarzyszeń. Moderatorów Akcji Katolickiej kształcono na kursach dla kierownictwa, zjazdach i zlotach stowarzyszeń, zebraniach, wizytacjach oddziałów. Dla szerokich rzesz członkowskich prowadzono akcję odczytową, a na zebraniach oceniano różnego rodzaju aktualne sprawy zgodnie z zasadami katolickimi⁴¹.

Ważną rolę w formacji członków Akcji Katolickiej spełniały czasopisma. Poza oficjalnym organem „Ruch Katolicki”, NIAK wydawał jeszcze periodyki, jak: „Misterium Christi” i „Kultura”. Nadto ukazywały się diecezjalne biuletyny. Każda z kolumn miała również własny organ: KZM – „Na Wyżyny” i „Przebojem”, KZK – „Zjednoczenie”, KZMM – „Przyjaciel Młodzieży”, KZMŻ – „Młoda Polska”. Dla członków kierownictwa wydawano miesięcznik „Kierownik”, „Scena Oświatowa” i inne.

⁴¹ N i p a r k o, *Akcja katolicka*, k. 231.

Czasopisma stowarzyszeń zajmowały się przeważnie sprawami organizacyjnymi i wychowawczymi. Wszystkie czasopisma wspomnianych stowarzyszeń podejmowały problematykę związaną ze sprawami organizacyjnymi i wychowawczymi. Dopiero od 1937 r. zaczęto zajmować się aktualnymi problemami społecznymi⁴².

W kształtowaniu chrześcijańskiej świadomości członków Akcji Katolickiej ogromną rolę odgrywały serie książkowe. I tak, Książnica Akcji Katolickiej wydawała prace naukowe z zakresu teorii i praktyki apostołstwa świeckich, oparte na orzeczeniach papieskich i źródłach teologicznych, np. A. kard. Bertrama, *W służbie ideałów Akcji Katolickiej*, czy P. kard. Gaspariego, *Katechizm katolicki*⁴³.

W działalności zewnętrznej oddziaływanie Akcji Katolickiej wyrażało się w publicznych odczytach religijnych i prowadzonej akcji charytatywnej, zwłaszcza przez KZK. Organizacja ta propagowała ideologię katolicką przez rozpowszechnianie prasy katolickiej i udostępnianie książek. Największym powodzeniem wśród młodzieży cieszyły się organizowane przez nią imprezy sportowe, wycieczki, obozy, przedstawienia teatralne, akademie, wieczornice oraz szkolenia zawodowe i gospodarcze, jak: przysposobienie rolnicze, kursy ratownicze, itp.

Do osiągnięć Akcji Katolickiej należy zaliczyć zakładanie katolickich Uniwersytetów Ludowych, np. w Łodzi (1936), Katowicach (1937) oraz Instytutów Wyższej Kultury Religijnej, np. w Warszawie (1937), we Włocławku (1938). Nie można pominąć obecności tej organizacji w kształtowaniu rzeszy odbiorców teatru i filmu. I tak w Katowicach w 1934 r. powstała Centrala Filmowa, mająca na celu zaopatrywanie kin parafialnych w wartościowe filmy⁴⁴.

Ukazując działalność Akcji Katolickiej, mamy świadomość, że Kościół wyczuwał potrzebę chwili i szukał sposobów obecności w świecie. Zasady działania wynikały z natury samego Kościoła. Kierując się nimi Kościół nie chciał mieszać się do polityki i innych dziedzin życia, lecz porządkując świat według zasad Ewangelii, pragnął stworzyć jak najbardziej odpowiednie warunki do zaszczerpienia w człowieku życia nadprzyrodzonego.

W wielu wypadkach udało się Akcji Katolickiej utrzymać działalność w ramach tych zasad, zwłaszcza wtedy, gdy korzystała z nadprzyrodzonych środków oddziaływania na człowieka, jak: sakramenty św. i głoszone słowo Boże w różnych postaciach.

⁴² Tamże.

⁴³ Tamże, k. 231-232.

⁴⁴ Tamże, k. 232.

Jeżeli jednak Akcja Katolicka próbowała wpływać na konkretne warunki społeczne, gospodarcze, polityczne, kulturalne, itp. i kształtować sytuację w świetle zasad wiary, często wykraczała poza swoje kompetencje, zatracając charakter religijny, a jej działalność nie różniła się od działalności organizacji świeckich. Zdarzało się niekiedy, że niektórzy członkowie Akcji Katolickiej angażowali się w walkę z partiami i ruchami lewicowymi oraz z masonerią i wolnomysłicielstwem, a wielu uprawiało propagandę antysemityczną i nacjonalistyczną. Wydaje się, że źródłem licznych niedomogów Akcji Katolickiej było też niepełne samookreślenie się Kościoła. Udział zorganizowanego apostołatu świeckich w apostołacie hierarchicznym, wymagający aprobaty ze strony hierarchii pozostawania pod jej kierownictwem, w wielu wypadkach pojmowany był jako zależność poddanych od zwierzchników, czego wyrazem była nieufność duchownych do świeckich, ograniczanie ich inicjatywy i zbyt paternalistycznie rozumiana rola asystenta kościelnego⁴⁵.

Nie ulega wątpliwości, że Akcja Katolicka, mimo wielu braków (zbyt ni klerykalizm, mała radykalność, przeorganizowanie), jako „pospolite ruszenie” dla laikatu, wywarła wielki wpływ na formację duchową, intelektualną, kulturalną i społeczną katolików okresu międzywojennego. Na pewno była ważną szkołą życia społecznego. Organizacja, która liczyła w 1936 r. prawie pół miliona członków, a w 1939 r. jej liczba wzrosła do 650 tys., była „wielkim rosnącym ruchem katolickim”. Wraz z wybuchem II wojny światowej oraz nastaniem systemu komunistycznego oficjalne działanie Akcji Katolickiej zamarło na 50 lat⁴⁶.

Ukazując skrótowo dzieje Akcji Katolickiej, trzeba widzieć w niej również zobowiązujące dziedzictwo dla następnego pokolenia. Nowe spojrzenie na Akcję Katolicką, które wiąże się z inną wizją Kościoła, a zwłaszcza powołaniem i misją ludzi świeckich, ukazał nam II Sobór Watykański, a w ślad za nim nauka papieży posoborowych. Nie ulega wątpliwości, że na Akcję Katolicką należy patrzeć mniej z punktu formalistycznego i organizacyjnego, a bardziej wewnętrznego, duchowego i apostołskiego. Adekwatny pod tym

⁴⁵ *Konstytucja dogmatyczna o Kościele*, w: *Sobór Watykański Drugi. Konstytucje, dekrety, deklaracje*, (KK 33), Paris 1967, s. 123-125; *Dekret o apostołstwie świeckich (Akcja Katolicka)*, w: *Sobór Watykański*, s. 385-387; J. M a j k a, *Kwestia społeczna i próby jej rozwiązania: od „Rerum novarum” do „Sollicitudo rei socialis”*, AK 1991, nr 2, s. 202-215; t e n ż e, *Kościół wobec liberalnego kapitalizmu i komunizmu*, AK 1991, nr 2, s. 231-246.

⁴⁶ D u d a, *Akcja Katolicka*, s. 36-39; W. Z d a n i e w i c z, *Akcja Katolicka*, w: *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce*, Warszawa 1981, s. 8; J. N o w a k, *...aby na nowo odżyła*, „Słowo – Dziennik Katolicki”, 122(1994), s. 6.

względem jest dokument soborowy *Dekret o apostołstwie świeckich*. Wskazuje on na następujące kryteria, jakie powinny spełniać stowarzyszenia i ruchy tworzące Akcję Katolicką:

- ewangelizacja i kształtowanie sumień ludzkich,
- odpowiedzialność za kierowanie tą organizacją,
- tworzenie wspólnoty Kościoła,
- współpraca świeckich z apostołstwem hierarchicznym⁴⁷.

Warto zauważyć, że Sobór nie chciał wyraźnie monopolizować ani unifikować modelu Akcji Katolickiej. Sama Akcja Katolicka wydaje się być dla niego nie tyle nazwą organizacji, ile raczej określeniem rzeczywistości czynnego zaangażowania się wiernych świeckich w apostołstwo Kościoła pod kierunkiem hierarchii. Podkreślili to zresztą ojcowie synodalni na Synodzie Zwyczajnym w 1987 r., dając wyczerpujące określenie Akcji Katolickiej, zawierające jakby syntezę całego posoborowego nauczania. Przez Akcję Katolicką ojcowie synodalni rozumieli:

ruchy i stowarzyszenia, w których świeccy drogą wolnego wyboru zrzeszają się w formie organicznej i trwałej struktury, aby pod działaniem Ducha Świętego, w łączności z biskupem i z kapłanami, służyć wiernie i aktywnie, zgodnie ze specyfiką własnego powołania i przy użyciu stosownych metod, rozwojowi całej chrześcijańskiej wspólnoty, realizacji duszpasterskich przedsięwzięć i ożywianiu duchem Ewangelii wszystkich dziedzin życia⁴⁸.

Należy zauważyć, że z posoborowych dokumentów przede wszystkim adhortacja *Christofideles laici* z 1994 r. ukazuje kryteria, które określają, co należy uważać za Akcję Katolicką⁴⁹.

Odrodzenie Akcji Katolickiej w Polsce dokonuje się w konkretnym „czasie eklezjalnym”, który jest różny od tego, w którym się ona narodziła. Tym „czasem eklezjalnym” jest „nowa ewangelizacja”, która jest „naczelnym zadaniem duszpasterskim”.

Akcja Katolicka jest dziś potrzebna Kościołowi w Polsce w odzyskiwaniu suwerenności duchowej i moralnej. Należy jednak pamiętać, że istnieje ścisła

⁴⁷ *Dekret o Apostołstwie*, nr 2-3; D u d a, *Akcja Katolicka*, s. 77-99.

⁴⁸ Cyt. za: J a n P a w e ł II, *Posynodalna adhortacja apostolska „Christofideles laici” o powołaniu i misji świeckich w Kościele i w świecie dwadzieścia lat po Soborze Watykańskim II*, nr 31.

⁴⁹ D u d a, *Akcja Katolicka*, s. 44-45; B. K o m i n e k, *Apostołstwo świeckich w parafii. Praktyczne wskazówki dla parafialnej Akcji Katolickiej*, Poznań 1935; J. M a j k a, *Jaka Polska? Węzłowe problemy katolickiej nauki społecznej*, Wrocław 1991, s. 272; A. i A. A n u s z, *Samotnie wśród wiernych. Kościół wobec przemian politycznych w Polsce (1944-1994)*, Warszawa 1994, s. 272.

zależność między nią, a nową ewangelizacją. Jedna potrzebuje drugiej. Faktem jest, że ta „nowa ewangelizacja” możliwa jest tylko przy istniejącej i działającej Akcji Katolickiej.

FROM THE HISTORY OF THE CATHOLIC ACTION

S u m m a r y

The idea of establishing the Catholic Action emerged from the Catholic movements in Western Europe at the break of the 18th century. Its aim was to unite the Catholics divided by their political views into one higher ideal of the true social good, according to the principle saying that even if politics divides us, religion unites us.

In the period between the two World Wars basically two models of the Action were formed: the Italian one, stressing the state organization (there were four states: men, women, male youths and female youths), that was developed in Italy, the Netherlands, Poland, Spain and Latin America, and the French-Belgian one, assembling lay Catholics according to their social origin (the country, the city, the school, the university).

In that period in Poland two stages should be noted in the development of the Catholic Action: the initial one, when the Polish League (Liga Polska) was formed from the existing organizations and associations, and the second one, that is formal establishing of the Catholic Action, according to the Italian model.

The Catholic Action was organized according to various rules and it was formed in two different types: the Poznań one (it was supposed to influence the society currently and it aimed at making the social base of the Church broader), and the Warsaw one (that was rather oriented towards apostolate of the lay people). The Catholic League assembled Catholic elites coming from the circles of the clergy, gentry, industrialists, and to a small degree, from the worker class.

The turning point in the history of the Catholic League came with the creation of the Catholic Action by the Episcopacy Conference on 28-30 April 1930. St. Adalbert was chosen as the patron saint for the Action, and the feast of Christ the King was appointed as the patron feast. In the years 1930-32 the ordinaries of particular dioceses started establishing Diocesan Institutes for the Catholic Action. From 1931 an official paper appeared of the Catholic Action, *Ruch Katolicki (Catholic Movement)*.

The Polish Catholic Action was rather complicated and well-developed. On the one hand it consisted of Institutes, and on the other, of Associations. It was a highly centralized organization, but at the same time its superior authorities included in its structure already existing organizations that had its own traditions. This led to certain tensions.

Despite its many shortcomings the Catholic Action undoubtedly exerted a great influence on spiritual, intellectual, cultural and social formation of the Catholics of the period. It is not strange then, that along with establishing III Polish Republic the thought appeared of resuming the work of the Catholic Action. Pope John Paul II in the adhortation *Christofideles laici* he issued in 1994, postulated a new form of its organization and work.

In 1996 all over Poland diocesan Institutes and parish Sections of the Catholic Action started being established – albeit with varying intensity. Election of the national authorities that took place in Częstochowa during the meeting of the delegates of diocesan Institutes on 21-22 November 1998, the eve of the patron feast of Christ the King of the Universe, was the crowning of the undertaken activities. The Polish Primate, Cardinal Józef Glemp, designated Mrs. Halina Szydełko from the Rzeszów Diocese for the post of the president, and he appointed Bishop Piotr Jarecki the Polish Church Assistant for the Catholic Action. It is under his pastoral protection that the Action has been developing since the moment it was reactivated.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: Liga Katolicka, Akcja Katolicka, organizacja, Kościół, apostołat, wartości chrześcijańskie, uniwersytety ludowe

Key words: Catholic League, Catholic Action, organization, Church, apostolate, Christian values, popular universities.